

**DOOR WILSKRACHT
ZEGEVIEREN**

JURRYT VAN DE VOOREN

DOOR WILSKRACHT ZEGEVIEREN

Sport in de Tweede Wereldoorlog

UITGEVERIJ BALANS

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun
van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

Copyright © 2020, Jurryt van de Vooren/Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp Mijke Wondergem

Omslagfoto F.F. van der Werf / Nederlandsche Arbeidsdienst, NIOD, 109527

Foto auteur © Kors de Bruin

Typografie en zetwerk Studio Cursief, Irma Hornman, Amsterdam

Druk Wilco

ISBN 978 94 638 2087 5

NUR 680

www.uitgeverijbalans.nl

 facebook.com/uitgeverijbalans

 twitter.com/balansboeken

 instagram.com/uitgeverijbalans

 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

INHOUD

- De oorlog van nu is het vergeten monument van straks 7
- 1 Vrienden van Duitsland
 - Sport voor de Tweede Wereldoorlog 13
 - 2 Een swastika op het shirt
 - Sport en politiek in de jaren dertig 21
 - 3 Het verzonnen vuur
 - De olympische beweging voor de Tweede Wereldoorlog 33
 - 4 Heilig voetbal boven de sjabbat
 - De Joodse sport voor de Tweede Wereldoorlog 42
 - 5 Niet praten over de oorlog – Sport in september 1939 49
 - 6 Ik hou van Holland – Sport in mei 1940 55
 - 7 Onderduikers in nood – Voetbal tot september 1944 61
 - 8 Geen grassprietje groeit – Voetbal in de Hongerwinter 73
 - 9 Gevaarlijk ijs – Schaatsen in oorlogstijd 84
 - 10 De kracht van de geest
 - Overige sporten in oorlogstijd 97

- 11 Achter de poorten van het Olympisch Stadion
– Honderdduizenden bezoekers per jaar 107
- 12 Een eiland in de storm
– De Nederlandse krijgsmacht en sport 118
- 13 Stormers en stormsters
– Sport bij het nationaalsocialisme 130
- 14 De hartslag van de Holocaust
– De Joodse sport in de Tweede Wereldoorlog 140
- 15 Puinland – De sport in een bevrijd Nederland 157
- 16 De zuiveringen – De archieven gaan open 170
- 17 Brandend vuur
– De olympische beweging na de Tweede Wereldoorlog 186
- 18 Een groot verhaal
– De nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog 194
- Verantwoording 204
Noten 209
- Bijlagen
- De omgekomen Nederlandse olympiërs 226
De leden en betrokkenen van de knokploegen van 1941 238

DE OORLOG VAN NU IS HET VERGETEN MONUMENT VAN STRAKS

Op een Amsterdamse straathoek hangt een heel klein oorlogsmonument. Een man in wit natuursteen heft zijn armen ten hemel met daaronder de tekst 'Aan onze gevallen makkers 1940-1945'. Dagelijks komen er duizenden mensen langs, maar er is niemand die het ziet. Daarom is er ook bijna niemand die nog weet dat daar de turners worden herdacht die in de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen. Exacte cijfers over het aantal doden in de turnbeweging hebben we niet, maar in heel het land zullen het er enkele duizenden zijn geweest. Meer dan een kwart van alle omgekomen Nederlandse olympiërs was turner. Van de Joodse gymnastiekvereniging 's-Gravenhage keerde helemaal niemand terug. Het enige wat nog rest, is een metalen medailledrager met 36 medailles uit 1936. Die ligt nu in het Joods Historisch Museum.

Het monumentje is bevestigd aan de buitenzijde van Jeugdtheater Krakeling, dat eerder als onderkomen werd gebruikt van de Amsterdamse Turnbond. Toen het in 1952 werd onthuld, stond dit gebouw bekend als het Turngebouw. Bij dit beeldje herdacht de turnbeweging elk jaar op 4 mei haar doden, totdat halverwege de jaren zestig het herdenken aan populariteit verloor. Het beeld werd vergeten, net als het lot van al die turners en turnsters.

Wat daarna ook werd vergeten, was het belang van sport in oorlogstijd. Sport zorgde voor afleiding, lokte duizenden mensen naar het stadion en werd gebruikt bij de revalidatie van zwaargewonde soldaten na de Duitse inval. Diezelfde sport zorgde voor uitsluiting, lokte duizenden mensen in de val tijdens razzia's in stadions en werd gebruikt als versterking van de nationaalsocialistische ideologie. Het leverde paradoxale situaties op, want waar

de ene bevolkingsgroep afleiding vond, werd een andere bevolkingsgroep uitgesloten, gedeporteerd en vermoord.

Eind jaren zeventig werd de sport in oorlogstijd herontdekt door Frits Barend en Henk van Dorp met twee speciale bijlages in *Vrij Nederland* over voetbal en wielrennen in de Tweede Wereldoorlog. Ze hadden nog veel meer informatie gevonden, maar moesten zich beperken tot deze twee onderwerpen. 'Ben Brill moest huilen toen we hem vertelden dat we niet over zijn boksport zouden schrijven,' zegt Barend ruim veertig jaar later. Ed van Opzeeland maakte dat later gelukkig goed met zijn biografie over Brill.

Sinds die twee bijlages bleef er aandacht voor sport in oorlogstijd. De VPRO zond in 1987 een driedelige radioserie uit. André Swijtink promoveerde op dit onderwerp en legde daarmee het fundament voor verder historisch onderzoek. Erik Brouwer won de Nico Scheepmaker Beker voor het beste sportboek van het jaar over de Amsterdamse turners Isidore Goudekot en Emanuel Brouwer, nota bene zijn eigen overgrootvader. Frank van Kolfschoten schreef de biografie van sportbestuurder Karel Lotsy en belandde met zijn onderzoek vanzelfsprekend in de oorlogsjaren. Ad van Liempt en Jan Luitzen waren tien jaar geleden nog verantwoordelijk voor een bundel oorlogsverhalen.

Afleiding

Mijn eigen kennismaking met het sportleven in de Tweede Wereldoorlog is tevens mijn begin als loopbaan als sporthistoricus. Precies 25 jaar geleden was ik op zoek naar een onderwerp voor mijn afstudeerscriptie *Moderne Geschiedenis* aan de Universiteit van Amsterdam. Het waren ook de jaren van de burgeroorlog in voormalig Joegoslavië en als toenmalig beroepsactievoerder ontmoette ik een student die inzamelingsacties hield voor de inwoners van de Bosnische stad Tuzla. Hij wilde vooraf altijd wel eerst weten waaraan ze behoefte hadden en tot zijn stomme verbazing vroegen ze om toneelattributen. Geen boeken, geen eten, geen

wapens, maar toneelattributen. 'Alleen hiermee kunnen we ons heel even afzonderen van de oorlog,' verklaarden de Bosniërs hun behoefte. 'We hebben die afleiding hard nodig om de rest van de dag te kunnen overleven.'

Toneel als afleiding van de dagelijkse ellende. Sport, bedacht ik me voor het eerst, heeft diezelfde functie. Als supporter van Feyenoord had ik eindelijk een onderwerp: ik dook in de archieven van deze Rotterdamse volksclub om uit te zoeken wat daar gebeurde in de jaren dertig en veertig. Mijn scriptiebegeleider Piet de Rooy kwam wel met een waarschuwing: 'De strafprocessen tegen oorlogsmisdadigers zijn afgerond. Ga die niet opnieuw doen.' Met andere woorden: blijf zo ver mogelijk weg van alle morele oordelen over de oorlogstijd. Het is zo al moeilijk genoeg om er grip te krijgen. Een halfjaar later studeerde ik af om me in de jaren erna beroepsmatig verder te verdiepen in sportgeschiedenis. Een kwarteeuw later ben ik nog steeds de enige Amsterdammer die is afgestudeerd op Feyenoord.

In 2005 vroegen Hans Lubberding en Carla de Groot van het Olympisch Stadion of ik iemand wist om daar op 4 mei een herdenking te organiseren over sport in de Tweede Wereldoorlog. 'Jazeker. Laat mij maar doen. Ik ben erop afgestudeerd.' Vijftien jaar later trekt de Nationale Sportherdenking als vast onderdeel van de dodenherdenking grote belangstelling. NOC*NSF, Ajax en de gemeente Amsterdam doen jaarlijks mee. Er is een Comité Nationale Sportherdenking 4 mei gevormd, inmiddels onder voorzitterschap van Eric van der Burg. In die vijftien jaar is een groot aantal onderwerpen behandeld. De moord op sportjournalist Han Hollander en de Joodse turnsters, die in 1928 olympisch kampioen werden. Het verraad van Sam Oly, die zijn voormalige Joodse boksmat Ben Brill bewaakte nadat zoon Jan Oly de arrestatie had verricht. De opkomst van gehandicaptensport onder oorlogsslachtoffers. Het turnmonument in Amsterdam, dat al een halve eeuw was vergeten.

Sport in oorlogstijd blijft mensen fascineren, inmiddels al meer dan veertig jaar sinds de bijlages van Barend en Van Dorp. Voor de meeste mensen is het een verrassing dat er überhaupt aan sport werd gedaan in die tijd. Toch is het niet gek, want sport was voor aanvang van de Tweede Wereldoorlog al zeer populair. In 1939 werden er bijna vijf miljoen kaartjes voor sportwedstrijden verkocht, wat in de oorlogsjaren steeds meer werd. Vanaf 1946 was dit aantal maar liefst verdrievoudigd, zo blijkt uit cijfers van het Nederlandsch Olympisch Comité. Het aantal georganiseerde sportbeoefenaars in ons land was spectaculair gestegen van 180.000 in 1930 naar 429.000 in 1943. Meteen na de oorlog ging het inmiddels al om meer dan 600.000.¹

Tijdens de oorlog waren er dus grote aantallen mensen wekelijks bezig met sport, net als nu. Ze gebruikten regels die in eigen kring algemeen werden geaccepteerd. Ze hadden overkoepelende symbolen. Ze ondersteunden hun favoriete sporters met vlaggen en vaandels. Die sporters voelden zich via de club weer verbonden met hun regio. Sport weerspiegelde zo de maatschappelijke gewoontes en gebruiken, die per regio anders waren. In Friesland was schaatsen populairder dan voetbal. In Drenthe was turnen de grootste sport. Liefhebbers van handboogschieten waren dan weer geconcentreerd in Noord-Brabant en Limburg. Sport is daarom een belangrijke culturele uiting in de moderne samenleving. Wie naar de sport kijkt als cultureel verschijnsel, kijkt naar de samenleving. De uitslag van de wedstrijd is niet zo belangrijk.

Voetbal is binnen de sport de meest dominante cultuuruiting met zijn uiterst fijnmazige geografische en sociale spreiding. Er zijn in ons land meer voetbalvelden dan kerken, ook vroeger al. Met een studie naar sport in de Tweede Wereldoorlog, en al helemaal naar voetbal, dringen we door tot in de poriën van onze samenleving. Voetbal leent zich hier het beste voor, omdat het populair is in alle regio's en door alle standen heen. Als er een probleem is in onze samenleving, is er een probleem in ons voetbal. Het is daarom te verwachten dat de consequenties van de Tweede

Wereldoorlog direct zichtbaar zijn in de sport, en dan vooral het voetbal. Sport blijkt dan inderdaad de spiegel van onze maatschappij te zijn, waar je soms amper in durft te kijken. Toch doen we dat in dit boek.

In de afgelopen 25 jaar bekeek ik zo de politieke en culturele geschiedenis van sport in de jaren dertig en veertig. Daar hoort het dagelijkse archiefwerk bij met zijn verrassende resultaten. Joodse voetballers speelden met een swastika op de buik. Een week na de Duitse inval organiseerden Nederlandse en Duitse soldaten een gezamenlijke voetbalwedstrijd. Zelfs in de Hongerwinter stonden Nederlanders voor hun plezier op het ijs, in sommige gevallen met geallieerde soldaten. Na het sportverbod zochten Joodse mensen via advertenties naar lotgenoten om dan maar zelf een wedstrijd te organiseren. Schaatsers droegen hun Elfstedenkruisje in de concentratiekampen, zelfs tijdens verhoren in martelkamers.

In diezelfde 25 jaar is er ook heel veranderd aan onderzoeksmethodes. Tijdens mijn afstuderen bestonden er geen digitale archieven, maar die behoren nu tot de dagelijkse onderzoekspraktijk van een historicus (of zouden dat moeten doen). Na de aanleg van databestanden kunnen er geheel nieuwe onderzoeksvragen worden gesteld. Dat maakte het mij mogelijk om patronen te vergelijken tussen de sterftcijfers bij Joodse voetbalclubs en de uitvoering van de Holocaust in Nederland, gebruikmakend van een lopend project bij het Netwerk Oorlogsbronnen.

Sportgeschiedenis is tot nu toe nog stiekeme geschiedenis. Onze samenleving *kijkt* naar sport zonder het te *zien*. Via de sport worden echter grote maatschappelijke en historische processen zichtbaar, wat altijd mijn belangrijkste drijfveer voor dit onderzoek is geweest. Welke club kampioen werd in 1944 is voor mij minder belangrijk dan die honderden onderduikers die hun leven op het spel hebben gezet om daarbij aanwezig te zijn. Waarom deden die mensen dat?

De oorlogen van nu

De combinatie van ouderwets archiefwerk en nieuwerwetse data-onderzoeksmethoden hebben geleid tot dit boek over sport en de Tweede Wereldoorlog. Juist in het Bevrijdingsjaar 2020 kan het nieuwe inzichten opleveren als Nederland 75 jaar Bevrijding viert. En dan zijn er in mei in Den Haag ook nog de Invictus Games gepland, een internationaal sportevenement voor militairen met zware fysieke en geestelijke verwondingen van de oorlogen van ónze tijd. Wederom komen sport en oorlog bij elkaar, net als tussen 1940 en 1945.

Die Invictus Games zijn daarmee een echo van Huize Kareol in Aerdenhout, een verzorgingstehuis voor zwaargewonde Nederlandse soldaten na de Duitse inval. Onder leiding van meervoudig olympisch kampioen Charles Pahud de Mortanges werden patiënten geholpen met sport, net als nu bij de Invictus Games. Het is een mooie boodschap in dit Bevrijdingsjaar dat mensen elkaar ook onder de moeilijkste omstandigheden proberen te helpen, onder meer via de sport.

De oorlog van nu is het vergeten monument van straks. Ooit zal het gebeuren dat een gedenksteen uit onze tijd door duizenden mensen wordt gepasseerd zonder dat ze het zien. Het wordt dan tijd voor een boek over de Invictus Games als de spiegel van onze oorlogen, om via de sport in de maatschappij van toen te kruipen.

Precies 25 jaar geleden begon ik zo aan mijn eerste sporthistorische onderzoek, dat uiteindelijk heeft geleid tot dit boek. In 1996 was ik de eerste op de faculteit die zijn studie afsloot met een onderwerp uit de sportgeschiedenis. Erik van Bruggen was in die jaren mijn studiegenoot en vriend van de studentenvakbond ASVA. Vlak voor afronding van dit boek is Erik overleden, ook voor mijn ASVA-generatie een grote schok. Mijn vorige boek had hij nog in tweevoud besteld, met een persoonlijke boodschap erbij. Tot mijn verdriet is dat dit keer niet meer mogelijk, maar er is troost. Erik is een monument dat ik níét zal vergeten.

1

VRIENDEN VAN DUITSLAND

In de zomer van 1937 werd een vooraanstaande nazi benoemd tot Grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau. In naam van koningin Wilhelmina kreeg Rijkssportleider Hans von Tschammer und Osten deze zeer hoge Nederlandse onderscheiding.¹ De Nederlandse gezant in Berlijn overhandigde hem persoonlijk de versierselen. Volgens de officiële verklaring van de Kanselarij der Nederlandse Orden kreeg Von Tschammer und Osten dit eerbetoon als voorzitter van het Duitse Comité der Olympische Spelen te Berlijn,² maar het is beter om het te zien als een vriendschappelijk diplomatiek gebaar. Deze decoratie was dan wel in naam van de koningin, maar het besluit hiervoor was genomen door de regering. De overgrote meerderheid van de benoemingen tot Grootofficier ging naar vreemdelingen, als onderdeel van het diplomatieke verkeer. In 1943 overleed Von Tschammer und Osten, officieel nog steeds met de versierselen, in naam van koningin Wilhelmina. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er een speciale zuiveringscommissie, maar die hield zich niet meer bezig met mensen die al waren overleden.³

Met de kennis van nu is het misschien merkwaardig dat een vooraanstaande nazi in naam van koningin Wilhelmina werd onderscheiden, maar in 1937 waren er normale diplomatieke contacten tussen Den Haag en Berlijn. Er waren dus ook onderlinge sportcontacten, maar die werden door de politieke omstandigheden wel steeds meer beïnvloed.

Lege straten

Een koninklijke onderscheiding voor een sportofficial was vóór de Tweede Wereldoorlog een uitzondering, laat staan voor een buitenlandse sportofficial. Fanny Blankers-Koen was in 1949 pas de eerste actieve sporter met een lintje. Wel werden in die tijd een aantal neutrale sportbonden beloond met de koninklijke eretitel: de Atletiekunie in 1926, de voetbalbond in 1929, de zwembond in 1933 en de tennisbond in 1939.

Mede door de aandacht van de massamedia werd sport na de Eerste Wereldoorlog steeds belangrijker. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* en *De Telegraaf* trokken veel lezers met sportnieuws. *Nederlandsche Sport* was in 1882 het eerste sporttijdschrift. In 1907 begon *De Revue der Sporten* als het eerste geïllustreerde sportblad. De filmbedrijven Polygoon en Haghe Film vochten een onderlinge strijd uit met veel aandacht voor sport. En dan was er de radio of de *draadlooze*, die in 1923 begon met het voorlezen van de voetbaluitslagen, slechts vier jaar na de eerste experimentele uitzending.⁴ De eerste mediaoorlogen over de uitzendrechten van sport zijn ook uit die tijd, zoals in aanloop naar het WK voetbal van 1934. De AVRO, KRO en VARA kregen slaande ruzie wie de wedstrijden van het Nederlands elftal mocht uitzenden.⁵ De belangen waren dan ook groot, want in 1938 werd er tijdens een voetbalwedstrijd een luisterdichtheid gemeten van meer dan 80 procent. De straten waren dan letterlijk leeg.⁶

De overheid als vijand

De nationale overheid beschouwde sport vooralsnog als een privézaak waarmee zij zich niet diende te bemoeien. Integendeel, door een groot aantal beperkende wetten werd de ontwikkeling van de Nederlandse sport juist decennialang ernstig belemmerd.

Om te beginnen was er de Zondagswet uit 1815, die het verbod om op die dag vóór 13.00 uur een openbare activiteit te organiseren, religieuze bijeenkomsten uitgezonderd. De voetbalbond

spande regelmatig rechtszaken aan. 'In enkele gevallen is er wel eenig succes bereikt, maar andere keeren bleek het, dat een hardnekkige tegenstand van de zijde der gemeenten ondanks alle pogingen niet te breken was. Zoo hebben in den loop der jaren verschillende vereenigingen het besluit moeten nemen, naar een ander terrein in een naburige gemeente te verhuizen, om de moeilijkheden uit den weg te gaan.'⁷ Eind jaren dertig waren er serieuze pogingen om de Zondagswet nóg strenger te maken, wat in 1953 inderdaad is gebeurd.

De Motor- en Rijwielwet van 1905 was de natuurlijke vijand van de Nederlandse wielersport op de weg vanwege een algemeen verbod, 'tenzij er verlot is gegeven'.⁸ Er waren daarom tientallen jaren amper wegwedstrijden in ons land. Het WK wielrennen van 1925 in Apeldoorn kreeg wél zo'n vrijstelling, maar onder de voorwaarden dat de rijders onderweg afstapten voor een lunch en dat ze voor controles dwars door restaurant De Wilde Hoeve reden. Politieagenten hielden demarrerende renners tegen om ze terug te sturen naar het peloton. Een andere uitzondering was de wegwedstrijd bij de Olympische Spelen van 1928 in Amsterdam, maar de bureaucratische rompslomp dreef de organisatie tot wanhoop.⁹

De Rijwielwet zorgde zo voor een enorm gat in de tijd tussen de successen van de Limburgse wegrenner Mathieu Cordang, eind negentiende eeuw, en de Tour de France van 1936, waaraan voor de eerste keer Nederlanders meededen. In de tussenliggende decennia trok het Nederlandse wielrennen zich vooral terug op een van de tweehonderd wielerveerbanen in ons land, buiten het zicht van ordehandhavers.¹⁰

Boksverbod

De bokssport werd ondertussen beperkt door een verbod in verschillende steden. In Amsterdam mocht deze sport vanaf 1922 maar op een beperkt aantal locaties worden beoefend. Volgens de hoofdcommissaris van politie was een bokswedstrijd een zedenverruwende verstoring, waarna veel steden en dorpen dit voor-

beeld overnamen, zelfs als daar nog nooit een wedstrijd was gebokst.¹¹

Net als bij het wielrennen op de weg stelde de burgemeester dit verbod tijdens de Olympische Spelen van 1928 tijdelijk buiten werking. 'Voor deze zeer bijzondere gelegenheid, en onder toezegging Uwerzijds, dat de strengst mogelijke maatregelen van toezicht zullen worden gehouden, neem ik mij voor de te verlenen vergunning over het boksen uit te strekken.'¹² Pas na de Duitse inval werd dit verbod in Amsterdam definitief opgeheven.

Amsterdam 1928

De moeizame relatie tussen de nationale overheid en sport balde zich samen in 1925 tijdens een parlementair debat over de financiering van de Olympische Spelen van 1928.¹³ Minister Colijn verdedigde namens de regering het voorstel voor een garantiestelling voor de organisatiekosten, maar na verzet vanuit vooral de christelijke partijen strandde dit. Zij hadden problemen met de deelname van vrouwen en het programma op zondag. Verder leidde het evenement tot sportverdwazing en was het in strijd met de religieuze zeden. 'De Olympische Spelen zijn in oorsprong en wezen heidensch,' zei Gerrit Hendrik Kersten van de SGP. 'In niet één Gereformeerd bestuurd land zijn ze ooit gehouden.'

Na een bliksemactie van het Nederlands Olympisch Comité, met steun van progressieve en liberale dagbladen, werd het benodigde geld alsnog ingezameld en gingen de Spelen door. Ondanks de tegenwerking van de nationale politiek was het een succesvol evenement voor de ontwikkeling van de Nederlandse sport. De zilveren medaille van de Nederlandse hockeymannen betekende voor deze sport de definitieve doorbraak. Voor de eerste keer wonnen Nederlandse sportvrouwen gouden olympische medailles. In de jaren dertig bereikten Nederlandse atleten en zwemvrouwen de wereldtop.

Door het belang van sport kregen lokale en provinciale overheden meer interesse. Na de economische crisis van de jaren dertig

verrezen er zo door heel het land nieuwe stadions en sportparken, als onderdeel van de werkverschaffingsprojecten. De sportieve infrastructuur kreeg tot de Duitse inval een enorme facelift.

Werkverschaffing

De Olympische Spelen van Amsterdam waren net geweest toen de economische crisis Nederland bereikte. Dit sportevenement lag daarom nog vers in het geheugen van lokale overheden toen ze plannen ontwierpen voor grote bouwprojecten om de werkloosheid tegen te gaan, de zogenaamde crisisbestrijding. De beroemdste voorbeelden zijn de Kuip in Rotterdam en de Bosbaan in het Amsterdamse Bos. In een periode van slechts tien jaar werden er in minstens vijftig gemeentes sportobjecten gebouwd, van Arnhem tot Appingedam en van Zandvoort tot Zutphen.¹⁴

Een ander bekend voorbeeld zijn het Goffertpark en het Goffertstadion in Nijmegen, die in de tweede helft van de jaren dertig werden aangelegd, goed voor vierhonderd arbeidsplaatsen.¹⁵ Voor 35 cent per uur moesten de arbeiders handmatig 450.000 kubieke meter grond verplaatsen, zes dagen per week. Dat komt neer op ruim vijf miljoen ritjes met de kruiwagen. En dat was geen uitzondering, want zo ging het ook bij Stadion Galgenwaard in Utrecht, de voorloper van het huidige onderkomen. Onder deze abnormale werkomstandigheden verrezen zo tientallen splinternieuwe sportaccommodaties.

Hitlergroet bij het hockey

De Duitse machtsgreep van Adolf Hitler in 1933 zette zelfs het keurige hockey in vuur en vlam, want drie maanden daarna speelden de Nederlandse mannen tegen Duitsland. Door deze samenloop van omstandigheden lag er een zware politieke druk op deze wedstrijd in het Olympisch Stadion Amsterdam, met een maatschappelijke oproep tot boycot en protest. Deze discussies kwamen

in een stroomversnelling nadat de Duitse tennisbond niet-ariërs en marxisten had uitgesloten van bestuurlijke functies. 'Wat betreft het lidmaatschap van dezulken, verwacht het bestuur binnenkort een algemeene regeling,' zo verklaarde de Duitse organisatie.¹⁶

Voorstanders van de wedstrijd vonden de uitsluitingen een interne zaak voor de Duitsers. 'Op zich zelf hebben we niet het recht ons te verzetten,' aldus *De Revue der Sporten*.¹⁷ Tegenstanders vonden deze uitsluitingen een voorbode van de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn, die daarom beter in een ander land konden worden gehouden. 'Gaaf er niet heen!', riep *Het Volk* op in de aanloop naar de hockeyinterland.¹⁸ Sommige Joodse tegenstanders wilden de wedstrijd zelfs met geweld tegenhouden, waarop de opperrabbin zeer dringend aan zijn geloofsgenoten vroeg om 'zich bij de hockey-wedstrijd Holland-Duitschland a.s. Zondag in het Stadion van iedere demonstratie en ieder vijandelijk optreden te onthouden'.¹⁹ De politie nam voor de zekerheid extra maatregelen om de orde te handhaven. Het bleef uiteindelijk rustig onder de zesduizend toeschouwers, ook tijdens het brengen van de Hitlergroet door de Duitsers bij het begin en einde van de wedstrijd.

De verboden interland

De nacht van 8 op 9 november 1938 was Kristallnacht. Door heel Duitsland werden Joden en hun bezittingen aangevallen tijdens een nationaal aangestuurde pogrom. Internationaal werd steeds duidelijker welke vormen het Duitse staatsantisemitisme had aangenomen. De voetbalinterland een maand later in de Kuip tussen Nederland en Duitsland zorgde daarom voor een hoogoplopend politiek debat, net als bij het hockey in 1933. 'Een internationale voetbalwedstrijd is in den loop der jaren tot méér dan een partij voetbal uitgegroeid. In het bijzonder in de dictatuur-landen zijn het geworden semi-nationale gebeurtenissen. En daarom ook schijnt ons althans overweging van de vraag of het gewenscht is dezen wedstrijd doorgang te doen vinden, noodzakelijk.'²⁰